

Les darreres actuacions arqueològiques al Santuari de Sant Salvador

per Bartomeu Salvà Simonet¹

I.- INTRODUCCIÓ

Aquest article fa referència a una excavació d'urgència que es realitzà a petició de la Parròquia de Felanitx, i del seu rector Llorenç Lladó². El control arqueològic es portà a terme en dues tongades:

a.- Les dues darreres setmanes del més de juliol de 1998. En aquest primer moment s'excavà el sòl amb l'objectiu d'arribar al trespol original de l'estructura. A més es feren tres cates per poder obtenir una clara estratigrafia general.

b.- El més de novembre del mateix any, concretament entre els dies 2 i 6 es procedí a repicar les parets per descobrir possibles elements arquitectònics, emmascarats a l'actualitat.

La informació que a continuació oferim, ja es trobava elaborada des de fa cert temps en forma de memòria, però hem pensat que aquest congrés és el lloc més adient per presentar a tots els felanitxers unes dades que sempre els poden esser d'interès per l'especial significat que, de fet, té Sant Salvador per a tots nosaltres.

II.- PROCÉS D'EXCAVACIÓ (Fig. 1)

Aquest es realitzà en dos períodes:

1.- Excavació. En aquest primer moment es pretenia eliminar la capa de material d'enderroc datada als anys 40, que cobria tota la sala, i que en alguns indrets era de certa envergadura, oscil·lant entre els 70 cm. i els quasi bé tres metres.

¹ Membre del Grup de Recerca Arqueobaleà de la UIB.

² He d'agrair al Rector Llorenç Lladó, que ens oferís poder excavar en un lloc tan significatiu com és el Puig de Sant Salvador, a més de ressaltar les facilitats i ajudes constants que he rebut en tot moment de la seva part. També s'ha de destacar la col·laboració constant de l'arquitecte del Projecte Tòfol Bennàsser i de mossèn Pere Xamena, el qual m'ha facilitat totes les dades històriques rellevants per aquest estudi. El suport dels propietaris del Restaurant i del sr. Marcel també fou constant. Gràcies a Elvira González pels seus dibuixos de les claus. Per últim he deixat el suport més important i esforçat de tots que m'oferiren Jordi Meravell i la seva esposa. Per tú Jordi tot el meu agraïment d'un bon amic, que sap apreciar sentir totes les teves històries assegut a la camilla de Sant Salvador, i que viu amb tanta d'emoció.

Aquest farcit que anivella la sala, s'havia fet per utilitzar l'espai com excusats. És així com es féu necessari igualar el sòl amb el del pati interior del Santuari, lloc per on es pretenia entrar als banys.

Una vegada netejada tota la sala d'aquesta capa de material, s'havia finalitzat la part més important del treball. Però aquesta primera fase no aportà els suficients elements per aclarir la cronologia i la funcionalitat de l'indret on ens trobàvem. Fou per això que es procedí a obrir tres cates (Fig.1), una a cada costat dels pilars centrals i una altra al fons. Aquestes tres cates ens donaren finalment una idea aproximada del que es volia saber.

2.- Repicat de les parets. Amb posterioritat i en una segona fase, ja al més de novembre es procedí a descobrir tot el que pogué haver-hi davall els referits i les capes modernes de calç, que hi havia als murs i a les voltes. Aquests treballs s'efectuaren amb certa cura, per tal de no fer malbé els elements que poguessin sorgir baix els murs i les voltes. Es va poder comprovar que tots els murs es realitzaren amb pedra i morter mallorquí i que les voltes en canvi es feren amb maresos. També es va poder comprovar que el marès utilitzat era de molt mala qualitat, i que la humitat i les diferents modificacions havien afectat moltes peces.

Al mur de l'est, es descobrí una petita finestra, que en el seu estat original s'obria a l'exterior del Santuari, i que a l'actualitat dóna accés a la sala veïna. Finalment vora d'un dels dos pilars (oest) es pogué localitzar un graffitti realitzat en carbó, en molt mal estat i a l'actualitat la seva interpretació encara està en estudi (Fig.5/A).

III.- DESCRIPCIÓ DELS NIVELLS ARQUEOLÒGICS. (Fig. 2)

Els diferents nivells arqueològics, presenten algunes peculiaritats, segons la zona de l'edifici on es troben, és per això que hem cregut necessari fer tres cates que arribassin fins a la roca per poder entendre l'estratigrafia general. A continuació es farà una descripció individualitzada de cada un dels sondejos.

1.- CATA I (Fig2/A).

1) Trespol I. Es tracta d'un trespol fet amb ciment portland i que es data dels anys 40 del segle XX.

2) Nivell I. És el nivell amb més potència estratigràfica, i es data als anys 40 del segle XX, i consisteix en un farcit de material d'enderroc per pujar el nivell de l'edifici.

- 3) Trespol II. És el primer trespol d'una certa antiguitat, es féu amb graves i calç. Probablement es tracta del darrer arranjament de la capella.
- 4) Nivell II. Nivell sense datar (encara que es sap que es posterior al segle XVI i anterior al segle XX), i que es tracta d'un altre farcit de terra i pedres. Possiblement es va fer per anivellar el rost que presenta l'edifici de S. a N.
- 5) Trespol III. Es tracta d'un nou trespol, possiblement també un arranjament del més antic. Aquest només es presenta en aquesta cata i a la III, a la II no es localitza, ja que segurament no va esser necessari arranjat el trespol IV, ja que possiblement aquí el seu estat devia esser pitjor.
- 6) Nivell III. Farcit que serveix com a preparat del trespol superior i per donar-li consistència. Es compon de calç i graves sense travar.
- 7) Trespol IV. És el primer trespol que es féu a l'edifici, i està fet amb els mateixos materials que els altres, calç i graves. Les ceràmiques que es troben en el farcit de baix ens fan pensar que és de finals del segle XV o inicis del XVI.
- 8) Nivell IV. Es tracta d'un nivell de materials constituït de terra, pedres, graves i ceràmica medieval.
- 9) Nivell V. Arqueològicament és contemporani a l'anterior, a més de complir la mateixa funció. L'únic que el diferencia és que els materials que s'hi troben provenen d'un sol lloc, segurament un aljub o una altra construcció anterior. La funcionalitat de l'estructura d'on provenen els materials, s'ha de relacionar amb l'emmagatzament d'aigua, ja que les restes de referit que s'hi troben, tenen una capa d'almagra que tenyeix tot el nivell de vermell.

10) Nivell VI. Roca mare.

2.- CATA II (Fig.2/B).

- 1) Trespol I. Igual que a la cata I
- 2) Nivell I. Igual que a la cata I
- 3) Trespol II. Igual que a la cata I.
- 4) Nivell II. Aquest nivell presenta una peculiaritat en aquesta cata, ja que si bé té la mateixa estructura que la cata I, també té elements que només trobam en aquesta zona de l'edifici. Quan es va arranjat el trespol més antic, també es va pensar en anivellar el rost de l'edificació, i per això just enmig de l'edifici es varen col·locar algunes peces de marès, cobertes a continuació pel trespol superior. S'ha de senyalar que si bé en un principi ens pensàvem trobar davant un esglaó s'ha vist que això és impossible, ja que els maresos s'integren dins el

nivell II, i estan per sobre de qualsevol trespol.

5) Trespol IV. Igual que a la cata I.

6) Nivell III. Igual a la cata I.

7) Nivell IV. Igual a la cata II.

8) Nivell V. Igual que a la cata I.

9) Bossa I. Es tracta d'un forat que es va fer en el segle XX per posar-hi una cano-
nada.

10) Nivell VI. Igual que a la cata I.

3.- CATA III (Fig.2/C).

- Tots els nivells d'aquesta cata coincideixen perfectament amb els de la primera, i per això no s'especifiquen un per un. L'única diferència destacable, és en el Nivell V, on no hi ha cap separació entre els materials que l'omplen, on es troben restes d'almagra, terra, pedres i ceràmica per igual a tot arreu.

IV.- DESCRIPCIÓ DE LES ESTRUCTURES DE L'EDIFICI (Fig.1)

A.- LA NAU

1.- Estructures inicials. A un moment indeterminat entre els segles XIV i XV es construïren les primeres estructures d'aquest indret. Es tracta en primer lloc d'un contrafort fet amb maresos amb la típica forma de pla inclinat. Aquest sustentava l'empenta d'un gran mur, situat en el que ara és la paret nord de la clastra, i que amb tota seguretat, es trobava de cara a l'exterior.

El mur oest de l'edifici estudiat, és d'una cronologia posterior al contrafort, ja que se l'hi adossa. L'obra es féu amb pedres i morter mallorquí, i probablement delimitava un espai obert o clastra del santuari més antic, ja que fins i tot a l'actualitat es conserva el topònim de clastra per aquest espai.

2.- Estructures del segle XVI. És a finals del segle XV i inicis del XVI quan es fa la major part de l'obra que estudiam. Aprofitant els elements anteriors (contrafort i mur oest) es decidí adossar-hi un edifici, per solucionar les noves necessitats que el culte del monestir exigia.

Els constructors d'aquesta obra es trobaren amb part de la feina ja feta, almenys pel que fa a un dels murs (mur oest). En primer lloc s'aixecà el mur est amb una tècnica gairebé idèntica a l'anterior, es a dir amb pedres i morter mallor-

quí. Al mateix temps s'aixecà el mur del sud, en el qual s'hi obrí un portal rodó, segurament el primer accés a l'edifici. A continuació s'omplí l'espai que quedà entre les parets, amb materials tant d'estructures anteriors, com derivats del picat de la roca dels voltants. Quan finalment s'aconsegueix un terra relativament anivellat es va fer un trespol amb calç i graves.

No hem pogut documentar el mur que originàriament es localitzava al nord, i per tant desconeixem amb quin material es construï, i si era o no, molt diferent de la resta. Encara que és probable que no diferís gaire dels altres, així i tot s'ha de tenir en compte que es tracta de la possible capçalera de l'estructura, i que podia presentar alguns elements diferenciats.

El pròxim pas es concretà amb la construcció del sòtil, fet amb dues voltes de mig punt. Aquestes descarregen el seu pes en petxines en el mur nord i sud, al mig de la nau en dos pilars gruixats. Per a reforçar tot això s'aixecà un arc en posició excèntrica, que travessava la nau de part a part, però que remodelacions posteriors de cronologia indeterminada varen fer desaparèixer. Així i tot hem de suposar que seria un arc de mig punt, en consonància a la resta de l'edifici.

B.- ALTRES ELEMENTS

1.- Pilars. Ens trobam amb dos d'aquests elements:

a.- El primer es troba adossat al mur oest (el més antic), sense formar part d'ell, essent per tant una obra clarament posterior. Actualment es troba en un avançat estat de destrucció ja que ha estat modificat en diverses ocasions, i és per això que difícilment es podrà saber com era la seva forma inicial. Encara que hem de suposar que no diferia gaire de l'altre situat enfront seu. L'únic que es pot assegurar és que s'edificà amb maresos.

b.- El segon pilar es troba perfectament imbricat en el mur est, fou per tant aixecat al mateix temps que aquest. El seu estat de conservació és molt millor que l'altre. És així com hem pogut identificar una basa construïda amb maresos, i que té una forma rectangular amb els caires arrodonits. El fust també és rectangular i de caires arrodonits. En canvi el capitell fou totalment destruït i no podem saber amb exactitud com devia esser, encara que, i pels pocs elements que encara es conserven, és pot pensar que era semblant al de la columna que més avant es descriurà.

2.- Columna. És una columna que se sustenta sobre dues peces de marès. La primera d'elles de forma rectangular, i l'altra quadrangular. Per sobre del trespol es localitza una basa cilíndrica amb els caires superiors arrodonits. El fust és circular i també fabricat amb diverses peces de marès com tota la resta. A la part supe-

rior es conserva part d'un capitell molt modificat per picats posteriors a la seva construcció.

3.- Finestres. Es localitzen fins a tres finestres, les quals es descriuran a continuació:

a.- La primera d'elles la trobam a la paret més antiga de l'estructura, el que no es pot saber és si aquesta és contemporània de la paret a la qual es troba o en canvi s'obrí quan es feren les obres del segle XVI. Així i tot si aquesta paret en els seus moments inicials complia la funció de delimitar la clastra, és fàcil pensar que les finestres s'obriren en el moment en que s'aixecà la nova edificació. La forma d'aquesta és rectangular i esbocada, forrada amb lloses de marès.

b.- La segona es localitza a la mateixa paret, a continuació del pilar. La seva forma i mesures són iguals que les de l'anterior, encara que es troba en molt més mal estat, ja que ha sofert moltes més agressions.

c.- Finalment, llevant la mescla que cobria el mur est, també es trobà una finestra de mida molt menor que les altres dues, la forma d'aquesta és quadrangular esbocada. Hem d'apuntar que a la mateixa alçada i al lloc on es podria trobar una altra finestra igual que l'anterior, a l'actualitat s'obre una porta que possiblement espatllà aquesta obertura.

4.- Claus. A cada una de les voltes de mig punt hi trobam una clau:

a.- La primera clau que descriurem es troba a la volta més propera al portal (Fig.5/B). És féu amb una peça de marès, i enmig d'aquesta s'hi esculpí una rodella, dintre de la qual s'hi gravà el nom de Jesús, amb la seva variant d'IEHSUS (IHS).

b.- A la segona clau col·locada a sobre de la segona volta, i de característiques idèntiques a l'altra, s'hi escrigué el Nom de Maria (Fig.5/C).

5.- Altres. A continuació es descriuran altres restes cronològicament posteriors a l'aixecament de l'estructura. De totes aquestes les més rellevats són els diferents arranjaments que es féu del trespol, almenys en dues ocasions. A una d'aquestes segurament la segona, s'intentà anivellar el rost que tot l'edifici presenta, de sud a nord. Això es féu col·locant algunes peces de marès entre els dos pilars. Aquests maresos no s'utilitzaren com esglaons, sinó que es van cobrir amb el trespol.

A part d'aquests nous trespols, també s'adossà un banc al mur oest, amb una funció encara no concretada. Ja en el segle XX s'hi muntà un molí de sang, uns excusats, una caseta de comptadors i altres elements que desvirtuaren totalment la primera estructura.

V.- LES RESTES MATERIALS

L'excavació que ens ocupa ha estat pobre pel que fa a la troballa de cultura material, amb un total de set peces de ceràmica. El nivell que conté més restes és l'I, i es datat als anys 40 del segle XX, hi ha des de plàstics fins a llaunes de conserva. L'únic element de certa entitat ha estat un plat *moreno*, el qual s'ha netejat i dibuixat. A l'extrem nord de l'edifici (Cata III), per davall de tots els materials d'enderroc del mateix nivell i a sobre del trespol més antic es localitzà una olla pràcticament intacta, deixada intencionadament cap per avall. Desconeixem les raons del per què d'aquesta deposició.

Els nivells següents són totalment estèrils, menys el més antic (nivell V), en el qual s'hi han localitzat cinc fragments de ceràmica, concretament dues anses de ceràmica comuna i tres fragments d'escudelles decorades amb reflexos metàl·lics de color marró i daurat. Aquest conjunt de materials és escàs, encara que té certa homogeneïtat, i s'establí la seva cronologia sobre tot en el segle XV, s'amortitza a finals d'aquest segle i a principis del XVI.

Finalment també s'ha de destacar la troballa d'un graffitti fet amb carbó (en molt mal estat de conservació) i que sorgí baix el referit, junt al pilar oest. No es pot llegir ben bé l'escrit, encara que s'endevinen dues línies i alguna lletra, una "M" i una "J". El possible significat dels escrits encara es troba en estudi.

2.- Inventari de ceràmiques:

MIDES:	Diàmetre boca: 12'2 cm.
MORFOLOGIA:	Perfil incomplet de panxa hemisfèrica, parets obertes i rectes.
PASTA:	Color taronja alternat amb el beig. Pasta compacte i desgrei-xant de petita mida.
DECORACIÓ:	Cara interna: Organització en daurat marró i fons estannificat. Tema zoomorf, amb urpes de rapinyaire i punts. Orla d'un sol filet (vora). Cara externa: Organització horitzontal de tema geomètric, amb filera de triple traç.
TALLER:	Manisses
CRONOLOGIA:	S. XV
NÚM. CATÀLEG:	S.S. 1
NÚM. FIGURA:	Fig. 4/A

MIDES:	Diàmetre base: 6 cm.
MORFOLOGIA:	Perfil incomplet amb peu discoïdal i sòl lleugerament còncau, possible panxa hemisfèrica.
PASTA:	Color taronja. Pasta compacte i desgrediant de petita mida.
DECORACIÓ:	Cara interna: Organització centrada en daurat marró i fons estannificat. Tema geomètric amb organització radial de filets des del centre fins a la vora. Partint des del centre trobam un primer cercle inscrit en doble filet, i a continuació un altre cercle en ones. Junta a la vora hi ha dos cercles més, un primer filet més prim i un segon de més gruixat.
TALLER:	?
CRONOLOGIA:	Últim quart del S. XIV, inicis del segle XV.
NÚM. CATÀLEG:	S.S. 2
NÚM. FIGURA:	Fig. 4/B
MIDES:	
MORFOLOGIA:	Perfil incomplet
PASTA:	Pasta de color taronja, de textura compacta i desgrediant de petita mida.
DECORACIÓ:	Cara interna amb organització en daurat i fons estannificat. Tema de difícil interpretació, per esser un fragment de mida reduïda.
TALLER:	Manisses
CRONOLOGIA:	?
NÚM. CATÀLEG:	S.S. 3
NÚM. FIGURA:	Fig. 4/C
MIDES:	
MORFOLOGIA:	Ansa de secció ovalada
PASTA:	Pasta de color taronja amb presència de bombolles d'aire
DECORACIÓ:	Envernissada en verd.
TALLER:	?
CRONOLOGIA:	
NÚM. CATÀLEG:	S.S. 4
NÚM. FIGURA:	Fig. 4/D

MIDES:	
MORFOLOGIA:	Ansa de secció ovalada i prima.
PASTA:	Pasta de color taronja a la part més externa i gris a l'interior. Presència de desgretant gros i de color blanquinós i marró
DECORACIÓ:	Envernissat en verd.
TALLER:	?
CRONOLOGIA:	?
NÚM. CATÀLEG:	S.S. 5
NÚM. FIGURA:	Fig. 4/E
MIDES:	Diàmetre boca: 28'2 cm.
MORFOLOGIA:	Perfil incomplet. Plat de vora arrodonida, ala exvasada i parets convexes.
PASTA:	Pasta de color ocre, amb desgretant mineral de mida mig.
DECORACIÓ:	Ala decorada per espigues realitzades en pasta de color beig. Envernissat en marró interior i exterior.
TALLER:	Mallorca.
CRONOLOGIA:	S. XX ?
NÚM. CATÀLEG:	S.S. 6
NÚM. FIGURA:	Fig. 3/A
MIDES:	Diàmetre boca: 18 cm.
MORFOLOGIA:	Perfil incomplet. Olla de vora arrodonida i coll diferenciat, de cos globular. Presenta quatre anses a l'espatlla de la panxa.
PASTA:	De color vermellós i compacte.
DECORACIÓ:	Envernissada interior i exterior.
TALLER:	?
CRONOLOGIA:	?
NÚM. CATÀLEG:	S.S. 7
NÚM. FIGURA:	Fig. 3/B

VI.- CONCLUSIONS.

Els resultats que ens ofereix la intervenció arqueològica al Puig de Sant Salvador, són el següents :

A un moment de cronologia indeterminada, però sempre anterior a inicis del segle XVI, s'edificà un gran mur de tapiàl (mur N) que descansava part del seu pes a sobre d'un contrafort construït amb maresos. Posteriorment, i sempre abans d'inicis del segle XVI, es féu un segon mur (mur W) que s'adossa a l'anterior. Aquest s'aixecà amb pedra i mescla (morter de calç, terra i graves), i amb un contrafort situat més o menys a la meitat. Aquestes construccions són clarament anteriors a l'estructura que hem excavat, i serà aprofitant aquestes parets preexistents que s'iniciarà l'obra sempre amb posterioritat de finals del segle XV o principis del XVI.

Les característiques de l'edifici excavat, no ens permeten pensar que ens trobam davant un dels tres temples que han existit a Sant Salvador (Xamena,1999). L'únic que per cronologia es podria relacionar amb el lloc excavat, seria la segona església, i que segons el mateix Xamena es construí possiblement a principis del segle XVI (Xamena,1999:83), ja que el 1508 es constata que "el 29 de juliol de 1508 na Joaneta, viuda de Pere Mesquida del Bobot, deixà en testament, tres lliures a la capella nova de la Verge Maria del Puig de Sant Salvador" (Roselló,1978:26).

En un primer moment pensarem que aquesta nova capella era l'edifici excavat. Però les darreres investigacions portades a terme per Mn. Xamena ens obligen a canviar d'opinió, ja que segons aquest autor, l'edifici devia ésser prou sumptuós. Això s'intueix de l'interès que hi manifesta el lloctinent del Batlle Reial de Felanitx el 1509, o de les declaracions de Joan Binimelis a la seva Història de Mallorca (1599), on diu que el temple era sumptuós (Xamena,1999:83).

Algunes notícies parlen d'afegits posteriors, com és el cas d'una sagristia en el 1516, i el d'un altar dedicat a la Mare de Deu de l'Esperança entre el 1633 i el 1647. És per això que podria ésser que l'estructura excavada, de funcionalitat possiblement religiosa (recordem les claus de les voltes), pogués ésser alguns d'aquests afegits o bé un altre no documentat. En certes ocasions les necessitats de culte, fan que es vagin afegint estructures que no presenten l'importància suficient per ésser descrites, a no ésser a certes visites pastorals. Precisament el novembre de 1633 el Visitador d. G. Sebastián Henaro fou acompanyat a una "capilla lateral". Aquesta capella presenta similituds amb l'edifici excavat, i es descriu al llibre de Visites Pastorals de la següent manera:

"Fra Juan de Santander Novimebre de 1633.

En nueve de dicho mes y año el Sr. D. Sebastian Henaro Visitador General constituido personalmente en la iglesia y capilla de San Salvador sufraganea DE Felanig, la visitó en presencia del Rector y Jurados de la manera y forma siguiente:

Primeramente visitó el altar, retablo y mantel (...)

Altar de Nuestra Señora.

Item. se visitó otra capilla de Nuestra Señora que hay en la dicha iglesia que és también de patronazgo de los Jurados.

Y por cuanto las cortinas que estan puestas en la figura de Nuestra Señora no tienen fierros ni cintas para correrse, se mandó que se pongan dentro de dos meses, pena de una libra.

Item. se mandó que se reparase el retablo y se pongan unas cortinas de seda setina blanca para que esté cubierto y no le ofenda el aire. Tiene tres lámparas y un llantoner que arden cuando hay fiesta y concurso de devoción, de las limosnas que se hacen."

Arxiu Parroquial. Llibre I de Visites, folis 100 – 101

El que no podem saber amb exactitud és si aquesta l'edificació a on s'han desenvolupat les tasques arqueològiques, és o no la capella a la qual hem fet esment. I si així fos com s'imbricava amb la resta dels llocs de culte. Per ventura en properes excavacions es podrà solucionar el problema.

VII.- BIBLIOGRAFIA I FONTS DOCUMENTALS

ROSSELLÓ, R. (1978).- *Cronicó Felanitxer*. (1500-1550). Felanitx.

XAMENA, P. I ROSSELLÓ, R. (1976).- *Història de Felanitx*. Vol. I. Palma.

XAMENA, P. (1975).- *Història de Felanitx*. Vol. II. Palma.

XAMENA, P. (1991).- *Felanitx mot a mot*. Felanitx.

XAMENA, P. (1999).- Les succesives esglésies de Sant Salvador. *Rev. Institut d'Estudis Baleàrics*, n° 62/63. pp. 81-86. Palma.

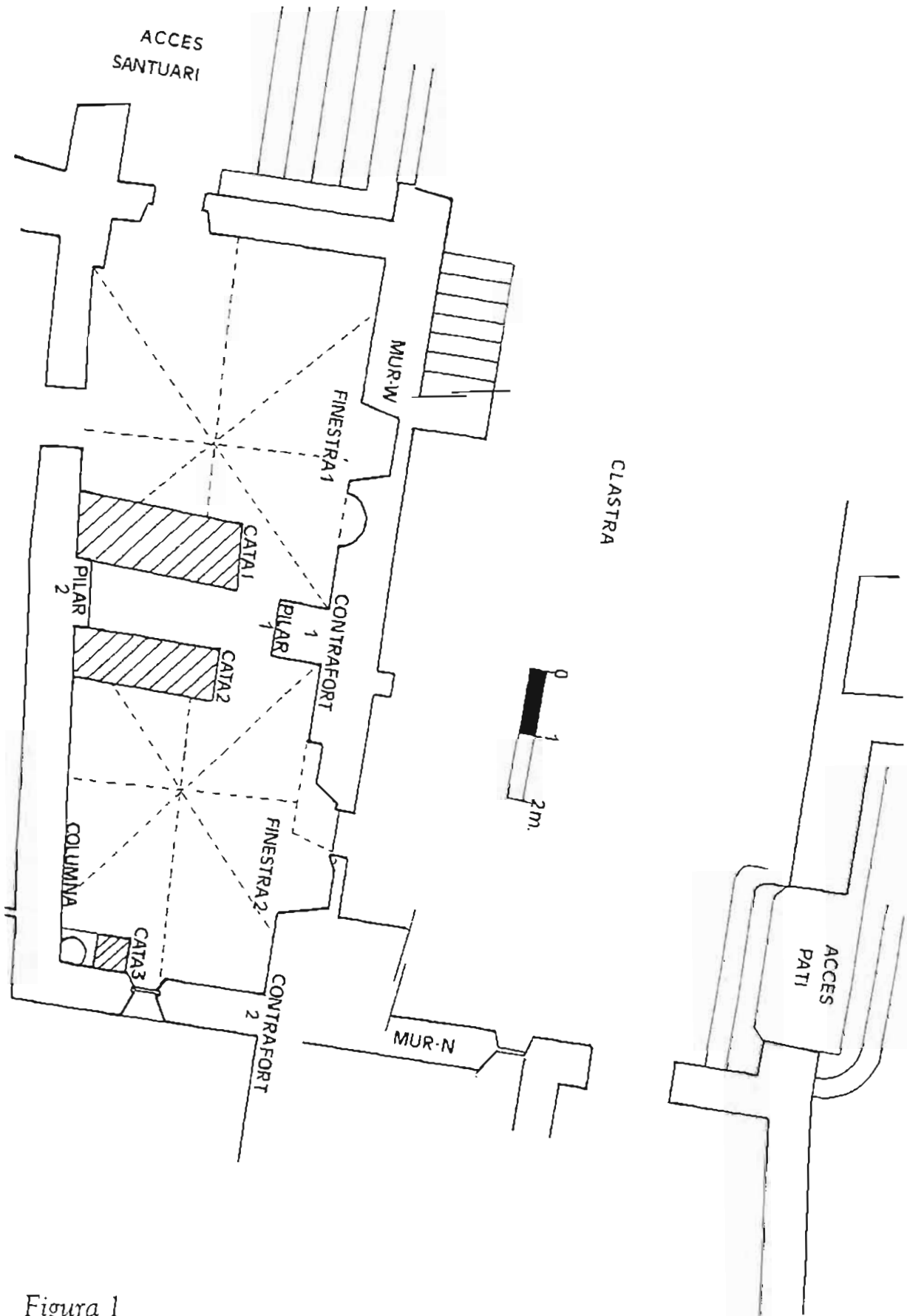

Figura 1

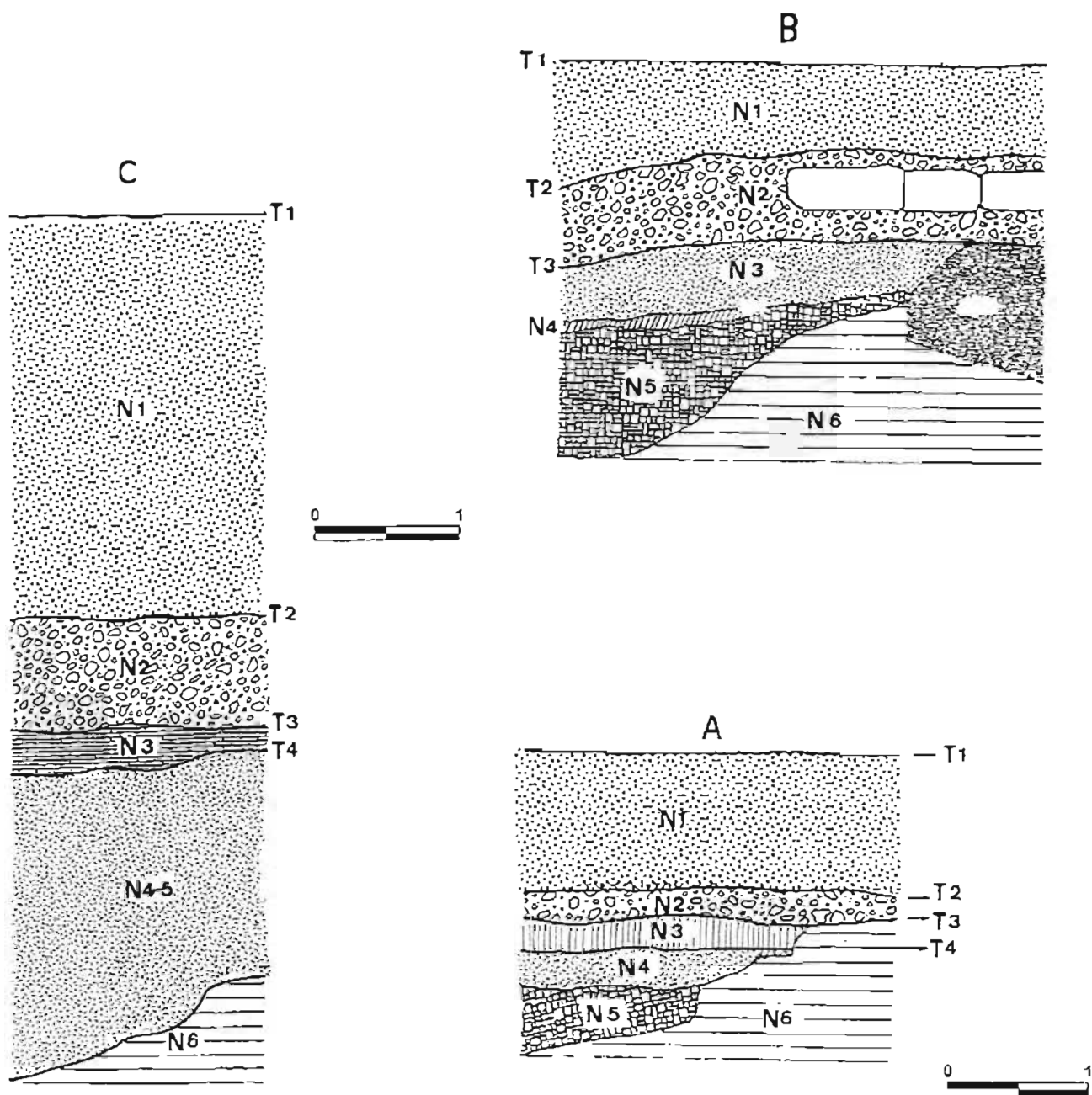
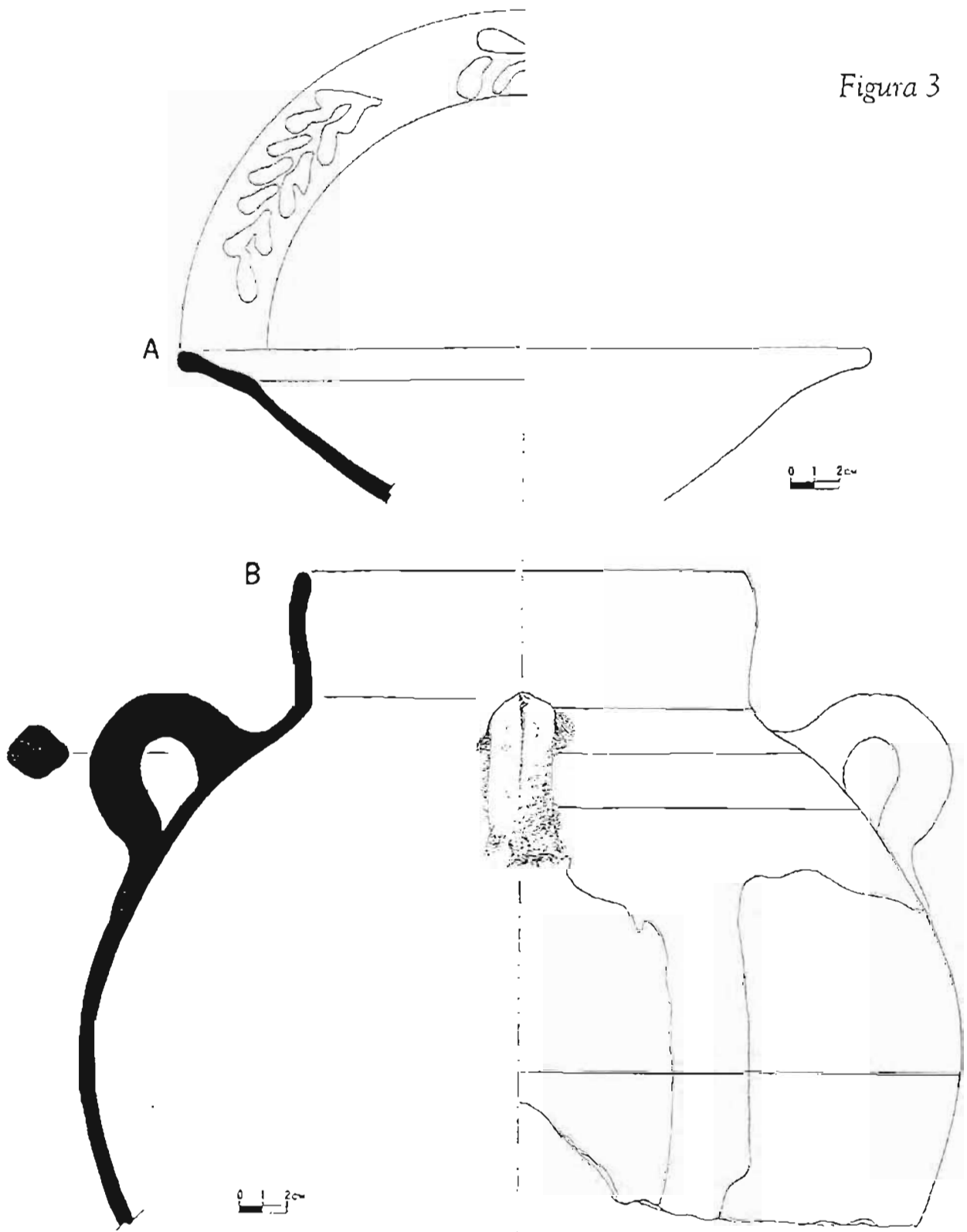

Figura 2

Figura 3

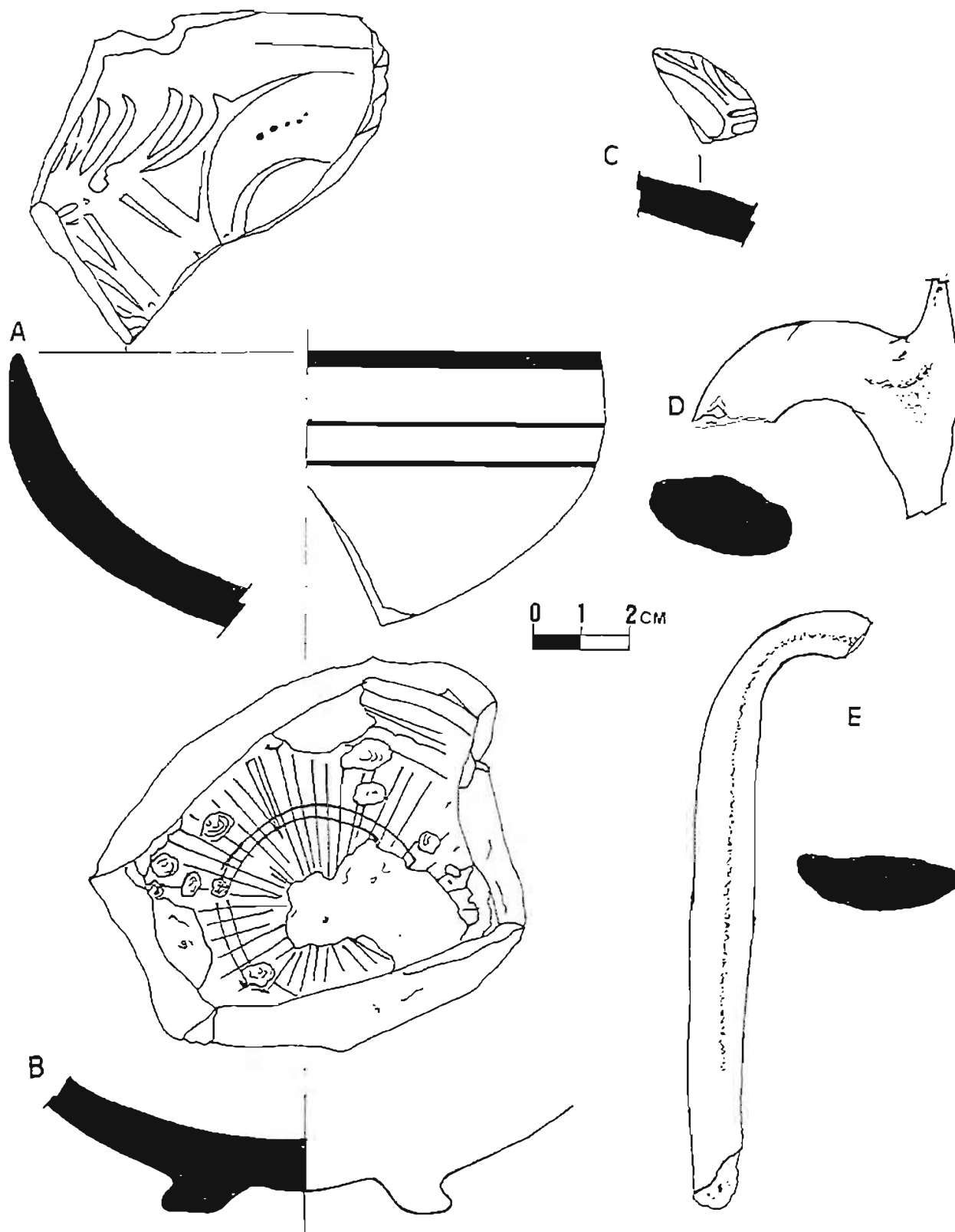

Figura 4

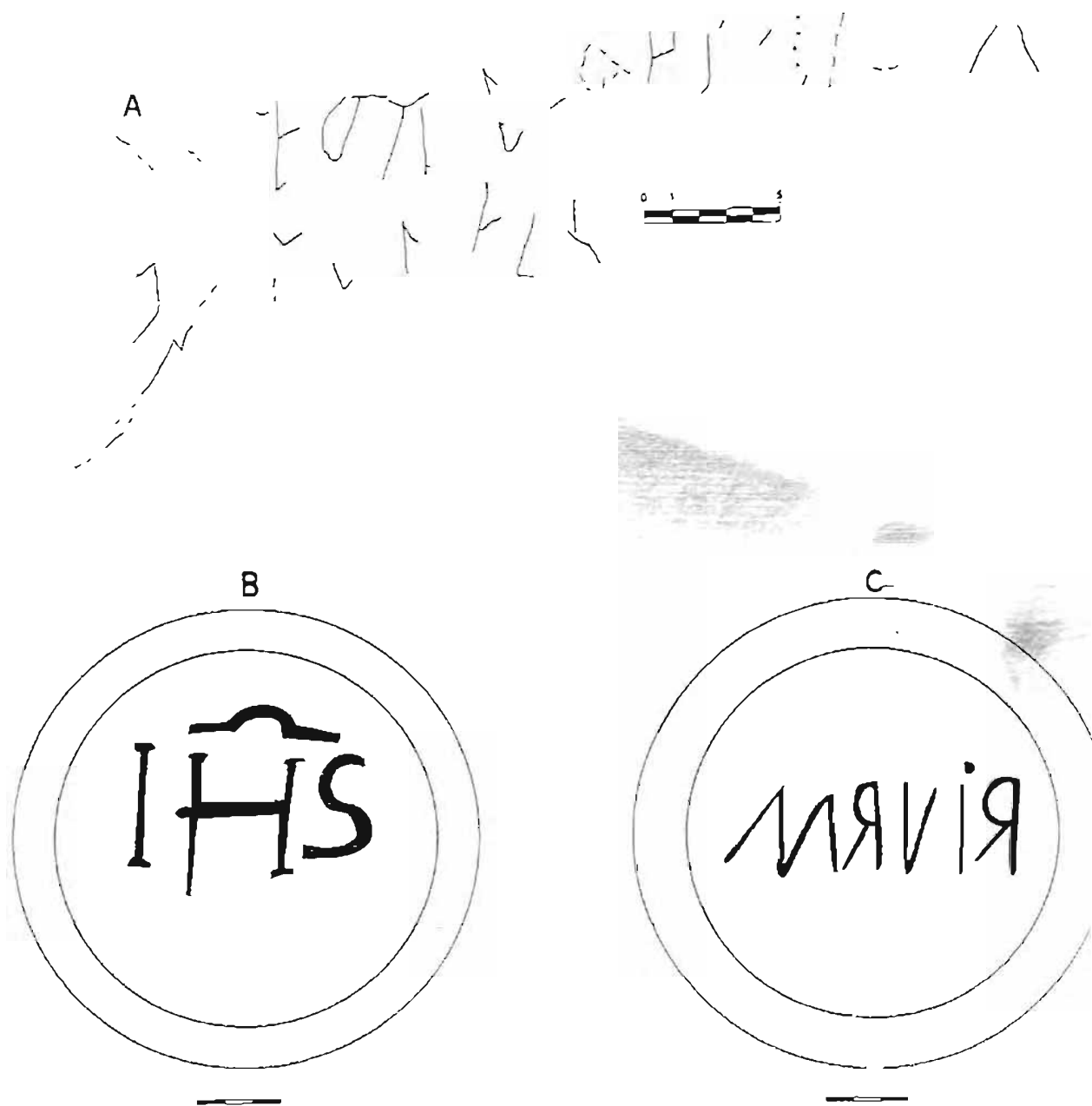

Figura 5

A

Làm. 1.- A.- Pilar 1,
B.- SS.7, en el moment de la troballa.

B

